

SANANIM JAKO PŘÍBĚH VYTVÁŘENÍ ODBORNÉ KULTURY

Cítace | KALINA, K. SANANIM jako příběh vytváření odborné kultury. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2021; 4(2), 55–58.

Motto

„Nechceme lhostejně míjet ty, kteří ztratili víru v sebe, druhé, lidskou existenci. Ty, kteří na své cestě životem hledali útočiště u drogy a poznali i její odvrácenou tvář, která se objevuje s neúprosnou logikou – tvář utrpení, bolesti, samoty, nesvobody, smrti. Chceme podat pomocnou ruku všem, kteří na to čekají, kteří volají své SOS. A varovat ty, pro které je droga symbolem magického neznáma, romantické vzpoury, únikem z nepřátelské skutečnosti.“

Programové prohlášení občanského sdružení SANANIM, 1990

ÚVOD

V letech 2020–2021 si SANANIM připomíná 30. výročí svého vznikání. Tato neurčitost je dána dvěma milníky: v r. 1990 bylo vytvořeno občanské sdružení SANANIM jako jedna z prvních nestátních organizací, založených podle zákona o sdružování občanů, který Federální shromáždění ČSFR pokládalo za svou prioritu. V r. 1991 pak SANANIM zřídil terapeutickou komunitu v Němčicích u Volyně jako první terapeutickou komunitu pro drogově závislé v tehdejší Československu.

První komunita – a tak to šlo dál. Kdysi se říkalo, že první sloni byli v Rusku, což nevrhá příliš dobré světlo na konstatování, že naprostá většina dnes existujících mimonemocničních adiktologických služeb měla předchůdce a vzory v pracovištích SANANIM.¹ Dodnes SANANIM vytváří nové programy a modality odborné péče. Co však stojí více za zmínku než výčet priorit a inovací, je vytváření odborné kultury.

Od poloviny 90. let prodělávaly nestátní organizace působící na drogové scéně v ČR nesnadný přechod od spolku přátel k profesionalitě poskytovatelů odborných služeb. Učily se mimo jiné profesionálnímu řízení a na druhé straně řešily problém odbornosti, v té době ukotvené zcela vágně nebo vůbec ne (viz Miovský, 2007). Hledaly svou odbornou identitu a cestu k vytváření vlastní odborné kultury. SANANIM měl v tomto ohledu přechod značně usnadněný, protože jeho zakladatelé a nejbližší spolupracovníci nebyli laici, nebyli amatéři (jedině ve smyslu původního latinského slova *amo, amare* = milovat); odbornou kulturu již měli v sobě a tím, jak se jí snažili sami rozvíjet, vnášeli ji přirozeně do svého pracovního okolí.

ETIKA A HODNOTY

Etická citlivost a hodnotové zakotvení je jedním z důvodů, proč odborná kultura SANANIM je skutečnou kulturou, nikoliv jen pragmatickou profesionalitou. Již programové prohlášení o. s. SANANIM z r. 1991 má v sobě dodnes silně znějící *ethos* a *pathos*. *Ethos* jako zvnitřnělý a žitý morálně-etický rozměr a *pathos* jako bytostné zaujetí, zaangażovanost, nelhostejnost. Podle transakční analýzy jsou to významné polohy zralého dospělého Ego-stavu. Bez nich bychom pravděpodobně nebyli schopni svou práci dělat (Richterová Těminová, Kalina, 2015). K hodnotám, či jak je jinde nazýváme, k „jádrovým přesvědčením“, patří např. přesvědčení, že s drogami není možný trvale šťastný život. Může být jaksi uspokojivý přechodně, dočasně, „s neúprosnou logikou“ se však zjevuje odvrácená tvář. To má velký význam pro naše pojetí služeb pro uživatele a cílů léčby. Jsme totiž také přesvědčeni, že člověk se může změnit. Jsme připraveni s klientem na tom spolupracovat, po cestě změny ho provázet a vytvářet prostředí pro změnu příhodné. Oceňujeme klienty, kteří se po cestě změny vydávají, a vážíme si těch, kteří ji uskutečnili.

Ethos ani pathos neznamenají záchranářství za každou cenu. Naši klienti nejsou oběti a nevstupujeme do jejich životního scénáře jako zachránci. Pojímáme je jako hledající bytosti – hledají sebe, hledají smysl, štěstí ..., my si samozřejmě můžeme myslet, že to hledají nedobrym způsobem, ale snažíme se nesoudit a neodsuzovat. Věříme, že mají potenciál se rozhodovat a nést odpovědnost za své jednání. Zneužívání návykových látek a závislost chápeme jako poruchu celé osoby, stejně tak se odborná pomoc musí týkat celé osoby klienta. Kdysi jsme způsobili rozruch na odborném fóru opakováním myšlenky Jaroslava Skály, že abstinence není cílem léčby, ale prostředkem k úzdavě, která musí zahrnovat rozvoj osobní identity a celkové změny životního stylu včetně životního scénáře, postojů a hodnot (Skála, 1998). Součástí našich přesvědčení je také určitý spirituální, existenciální, morální rozměr závislostního problému i úzdavy. V neposlední řadě jsme přesvědčeni, že „vztah je nositelem změny“ (Deitch, 1995): navázání, udržení, kultivace, ukončování a obnovování terapeutického či poradenského vztahu je klíčovou záležitostí v naší práci.

VZDĚLÁVÁNÍ

Vzdělaný SANANIM a SANANIM vzdělávající – to je obecně přijímaná a výstižná charakteristika. SANANIM vždy podporoval vzdělávání svých pracovníků. Vysokoškolské vzdělání a psychoterapeutický výcvik tvoří významnou přidanou hodnotu naší každodenní praxe. K různým formám vnitřního vzdělávání patří např. klinické dny, semináře s přizvanými odborníky, vzdělávání pro terapeutické komunity, kazuistické semináře atd. Brzy se SANANIM přesvědčil, že je výhodné spojit vzdělávání vlastních pracovníků se vzdělávacími potřebami jiných organizací. Ve spolupráci s Institutem postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví a pod supervizi European Addiction Training

1 | Výjimkou je snad jen nízkoprahové kontaktní centrum, kde primát má DROP-IN.

Institute v Amsterdamu jsme začali v r. 1999 pořádat třísemestrové mezioborové kurzy o drogových závislostech; propracované kurikulum těchto kurzů se – vedle kurikula obdobných kurzů pořádaných sdružením Podané Ruce v Brně – stalo později předlohou studijního plánu bakalářského studia adiktologie (Miovský, 2007; Miovský et al., 2014). K dalším významným činům patřil dlouhodobý kurz drogového poradenství a opakované kurzy pro specializaci adiktologů. Již více než 10 let SANANIM pořádá každoroční odborné konference a letní školy *harm reduction*. Několik klíčových pracovníků SANANIM učí ve studijních programech adiktologie na 1. LF UK. Odborná kultura SANANIM se stala neodmyslitelnou součástí odborného diskurzu v naší zemi, mnohdy jako stimulující a inovativní agens.

TÝMOVÁ PRÁCE

„Tým je hodnota“ – tato teze patří a vždy patřila k našim „jádrovým přesvědčením“ (Richterová Těmínová, Kalina, 2015). Tým poskytuje zázemí pro setkávání se se „spodními proudy lidské mysli“ (Woodhams, 2001), jemuž jsme trvale vystaveni. Učící, podpůrné a korigující kapacity týmů jednotlivých zařízení jsou nepostradatelné pro práci s klienty, pro odborný i osobní růst členů týmů, a v neposlední řadě pro stabilní a zároveň pružné a otevřené prostředí. Intervize a peer-supervize, která probíhá na poradách týmu i mimo ně, může vyřešit nebo aspoň propracovat problémy, s jejichž syrovým stavem se jinde čeká až na vnějšího supervizora. Systematicky si povídat o pacientech/klientech není ztráta času.

Učící, podpůrná a korigující kapacita týmu je podporovaná mezioborovostí. Jsme rádi, že v poslední dekádě v mezioborových týmech nacházejí své místo psychiatři a absolventi studia adiktologie.

K mým nezapomenutelným zkušenostem s týmovou prací patří častá účast na poradách týmu Kontaktního centra brzy po mém plném zakotvení v SANANIM koncem 90. let. Byl jsem svědkem i aktérem procesu, v němž se ze série kontaktů generoval příběh klienta. Tato jinde neobvyklá kultivace nízkoprahové práce zapustila natrvalo kořeny v obou našich nízkoprahových týmech a odlišuje je od úzkého pojetí technologie *harm reduction* vyznávaného v některých jiných organizacích.

SUPERVIZE

SANANIM byl koncem 90. let protagonistou rozvíjející se supervizní kultury v adiktologických službách. Jeho interní předpisy o supervizi šly daleko nad rámec tehdejších požadavků a v roce 2004 sekretariát RVKPP některé z nich zařadil do kolekce „vzorových dokumentů“ potřebných pro certifikaci odborné způsobilosti adiktologických služeb.²

Za těmito dokumenty stála již několikaletá zkušenost sdružení SANANIM s vlastní supervizní praxí a přesvědčení, že existence vnější supervize není jen jedním z výhodných markerů kvality navenek, ale nezbytnou součástí odborné práce. Nepochybně v tom hrála roli psychoterapeutická erudice zakladatelů a odborných spolupracovníků sdružení SANANIM. Psychoterapeuti dokázali nahlédnout rizika, která přináší práce s lidskými příběhy, jako je zejména uvíznutí v přenosech a protipřenosech, zneužití moci, nadměrná očekávání, „burn out syndrom“ a jiné problémy, které vedou k poškození klienta. Nesupervidovaný proces byl pokládán za neprofesionální a nedůvěryhodný (Kalina, 2009). Rovněž v tomto ohledu si SANANIM získal postavení odborného vzoru pro další nestátní organizace.

Podíváme-li se dnes na seznam supervizorů, kteří v posledních letech působili v různých zařízeních SANANIM, nacházíme tam jména odborných elit s mezinárodně uznávaným supervizním výcvikem, které SANANIM dokáže přitáhnout a jejich kvalitu využít ve prospěch týmů a konečně hlavně klientů. Erudovaní pracovníci SANANIM často také působí jako supervizoři v jiných organizacích.

VÝZKUM

SANANIM jako výzkumné prostředí, pracovníci SANANIM jako aktéři výzkumu – toto téma je jen zdánlivě nezvyklé. Často říkáme, že nás neuspokojuje dosavadní úroveň dialogu mezi výzkumem a praxí a zažíváme míjení s „evidence-based“ přístupy a s metodologicky dokonale provedenými studii, které nám nic nového nepřinášejí (Richterová Těmínová, Kalina, 2015). Ze své strany však zároveň SANANIM činí maximum proto, aby se příkopy mezi výzkumem a praxí překlenovaly. Výsledkem je nejen řada zdařilých bakalářských a diplomových prací studentů adiktologie, ale i několik studií, které si již získaly mezinárodní publicitu a na nichž se SANANIM podílel. Namátkou připomeňme vynikající práci bývalého pracovníka TK Němčice Martina Šefránka o efektivitě léčby v terapeutických komunitách (Šefránek, 2014) nebo pilotní studii o vlivu ADHD na průběh a výsledky léčby v terapeutických komunitách (Kalina, Rubášová et al., 2014). I když se vzájemná nedůvěra mezi výzkumem a praxí rozpouští nesnadno, jsem přesvědčený, že smysluplný a eticky citlivý výzkum může odbornou kulturu SANANIM obohatit. A bezpočet příběhů našich klientů si zasluhuje zpracování.

DUÁLNÍ PORUCHY A JEJICH INTEGROVANÁ LÉČBA

Ze svého pohledu musím uvést ještě jednu oblast, v níž se odborná kultura a odborný potenciál SANANIM objevily jako inovativní a průkopnické. V USA a v západní Evropě se staly duální poruchy klinickým i výzkumným tématem již v 80. letech minulého století; v ČR se zájem o problematiku duálních poruch začal objevovat s jistým zpožděním, až na přelomu století – a je nutné říct, že hlavní impulzy k pozná-

2 | SANANIM. (1998). Odborná garance a supervize v o. s. SANANIM. SANANIM. (1999). Zásady vnější supervize. SANANIM. (2000). Dohoda o vnější supervizi pracovního týmu. Archiv autora.

vání a zvládání nového fenoménu vyšly právě ze SANANIM. První česká studie o četnosti a diagnostickém profilu duálních poruch (Kalina in Mravčík et al., 2003) byla provedena na pracovištích SANANIM; SANANIM jako první organizace začal zajišťovat psychiatrickou službu v terapeutických komunitách. V posledním desetiletí obě naše terapeutické komunity i další pracoviště zavedly dobrou praxi integrované léčby. Psychiatr jako člen týmu, jako nezbytný článek všech rozměrů týmového potenciálu, to je zatím v ČR stále nepříliš obvyklé. O hledání možností a mezi integrované léčby duálních poruch jsme s kolegy přednesli a publikovali řadu prací (souhrnně viz Kalina, Vácha, 2013). Vzhledem k tomu, že u klientů vstupujících do léčby jsou problémy s duševním zdravím v současnosti spíše normou než výjimkou (viz např. Jeřábek, 2015), má naše snažení význam nejen pro SANANIM. Zjišťujeme, že některé další terapeutické komunity i jiná adiktologická centra slyšely naše poselství „lepší už to nebude“ a zařizují se podle toho.

ZÁVĚR

V terapeutických komunitách SANANIM tradičně končí léčba rituálem sedmi plamenů. Jména těmto plamenům – (1) abstinence, (2) odpovědnost, (3) pokora, (4) důvěra a sebedůvěra, (5) moudrost, (6) životní energie, (7) láska a štěstí – dal kdysi Jaroslav Skála.

Koronavirová krize, stejně jako předchozí svízelná období, nám ještě důrazněji připomněla, „jak důležité je nezapomínat v době ohrožení na základy, ze kterých vycházíme, a vrátit se k podstatě, ke smyslu, k rituálům, tedy k tomu, co nám dodává jistotu a pomáhá obtížná období přežít. Našich Sedm plamenů je nám takovým osvědčeným průvodcem již dlouho a hodnoty, které jednotlivé plameny symbolizují, nám dodávají energii k další práci a fungování (Richterová Těmínová, 2020).

Tak se v našem komunitním rituálu stále spojuje tradice a nová doba se svými výzvami, riziky a příležitostmi.

Skálův odkaz je často mylně a s nepochopením vykládán jako věčný závazek jeho léčebným pravidlům nebo jako svazující rigidita, ale Skála byl v první řadě příkladem a učitelem inovativního myšlení, stálé cesty vpřed a cílení vždy o krok dál za současný stav věcí (viz Skála, 1998). V tom je SANANIM jistě dobrým dědicem adiktologického a psychoterapeutického patriarchy. Rozhlédneme-li se po naší zemi i po zahraničí, zjišťujeme, že odborná kultura SANANIM je vlastně docela jedinečný fenomén. Rozhodně stojí za to na něm dál pracovat.

Poznámka autora: S laskavým svolením vedení SANANIM, z. ú., jsem zde mohl použít zkrácenou a upravenou verzi své již dříve publikované stati; viz v seznamu literatury Kalina (2020).

V Praze dne 31. května 2021

doc. MUDr. et PhDr. Kamila Kalina, CSc.
Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze

LITERATURA

DEITCH, D. A. Léčení drogových závislostí v terapeutické komunitě. In: Marádová, E. [Ed.], *Problematika zneužívání návykových látek*. Sborník. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1995.

JEŘÁBEK, P. Psychopatologie závislostí. In: Kalina, K., a kol., *Klinická adiktologie*. Kapitola 8. Praha: Grada Publishing, 2015.

KALINA, K. 2007. Vzdělávání, výcvik a supervize pracovníků v terapeutických komunitách pro adiktologické závislé. [Training and supervision of staff of therapeutic communities for drug addicts.] *Adiktologie*, **7**(2), 122–138.

KALINA, K. Vývoj, zavádění a praktické užívání supervize v adiktologických službách v ČR. In: Broža, J. a kol.: *Supervize v adiktologických službách*. S. 81–95. Praha: Triton, 2009.

KALINA, K., RUBÁŠOVÁ, E., MIOVSKÝ, M., ČABLOVÁ, L., ŠTASTNÁ, L. 2014. The Effects of ADHD on the process and outcome of drug treatment in therapeutic communities in the Czech Republic – a pilot study [Vliv ADHD na proces a výstupy léčby u klientů terapeutických komunit pro drogově závislé v České republice – pilotní studie]. *Adiktologie*, **14**(3), 228–246.

KALINA, K. Příběh SANANIM II. – Vytváření odborné kultury. In: Maxová, V. [Ed.] (2020). *Sedm plamenů SANANIM*. S. 29–36. Praha: SANANIM, z. ú., 2020.

KALINA, K., VÁCHA, P. 2013. Dual diagnoses in therapeutic communities for addicts – possibilities and limits of integrated treatment [Duální diagnózy v terapeutických komunitách pro závislé – možnosti a meze integrované léčby]. *Adiktologie*, **13**(2), 144–164.

MIOVSKÝ, M. (2007). Zdravotnický obor adiktologie – reflexe vzniku, současného vývoje a budoucího směřování kvalifikačního studia. *Adiktologie*, **7**(2), 30–45.

MIOVSKÝ, M., KALINA, K., LIBRA, L., POPOV, P., PAVLOVSKÁ, A. 2014. Education in addictology in the Czech Republic: the Scope and role of the proposed system [Rámec a role Konceptce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice]. *Adiktologie*, **14**(3), 310–328.

MRVČÍK, V., ZÁBRANSKÝ, T., KORČIŠOVÁ, B., LEJČKOVÁ, L., ŠKRDLANTOVÁ, E., ŠTASTNÁ, L., MACEK, V., PETROŠ, O., GAJDOŠÍKOVÁ, H., MIOVSKÝ, M., KALINA, K., VOPRAVIL, J. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v r. 2002* [Annual Report on Drug Situation 2002 – Czech Republic]. Praha: Úřad vlády ČR, 2003.

RICHTEROVÁ TĚMÍNOVÁ, M., KALINA, K. (2015). Filosofie, hodnoty a etika v adiktologii. In: Kalina, K., a kol., *Klinická adiktologie*. Kapitola 34. Praha: Grada Publishing.

RICHTEROVÁ TĚMÍNOVÁ, M. Našich Sedm plamenů. In: Maxová, V. [Ed.] (2020). *Sedm plamenů SANANIM*. S. 7–9. Praha: SANANIM, z. ú., 2020.

SKÁLA, J. *Lékařův maraton*. Praha: Český spisovatel, 1998.

ŠEFRÁNEK, M. *Evaluační výsledky léčby v terapeutických komunitách pro léčbu závislostí*. NMS monografie č. 27. Praha: Úřad vlády ČR/Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2014.

WOODHAMS, A. The staff member in the therapeutic community. In: Rawlings, B., Yates, R. (Eds.). *Therapeutic Community for the Treatment of Drug Users*. Chapter 6. London: Jessica Kingsley Publ., 2001.

Internetové stránky: www.sananim.cz; www.sananim.xxx.³

SEDM PLAMENŮ

„V roce 1992 nebo 1993 jsem vezla jako hosta na absolventskou komunitu do Němčic Jaroslava Skálu. Nově jsme zaváděli naše přechodové a závěrečné rituály s novým rituálním předmětem – sedmiramenným svícem. Cestou dostal Jaroslav za úkol, aby nám řekl sedm věcí, které považuje za podstatné a klíčové pro to, aby závislý člověk mohl uspět v životě. Jaroslav pak zbytek cesty promlčel a na komunitě brilantně, z paměti, bez poznámek pojmenoval sedm hodnot, dovedností a vlastností, které daly jméno sedmi postavám – plamenům nového svícnu. A tak pokaždé, když klient odchází po úspěšném, ale náročném ukončení léčby, je u svícnu s těmito hodnotami konfrontován.

A průběžně jsme s nimi konfrontováni i my. Připomeňme si je tedy.“

RICHTEROVÁ TĚMÍNOVÁ, M. 2020. Našich Sedm plamenů. In: Maxová, V. [Ed.]. *Sedm plamenů SANANIM*. S. 7–9. Praha: SANANIM, z. ú., 2020.

- **Plamen abstinence** – abstinujme od všeho, co nám škodí, od rezignace, lenosti, nespolupráce; každý z nás si definujme, co je pro nás škodlivé, a zkusme se toho zříci.
- **Plamen pokory** – hledejme v sobě pokoru jako největšího spojence v boji s naší pýchou, buďme pokorní před tím, co nás povznáší, bojujme s tím, co nás ponižuje.
- **Plamen moudrosti** – učme se, vzdělávejme se, hledejme moudrost, ne jenom chytrost. Přejme si moudrost mocných, buďme si vědomi své moci a používejme ji moudře.

- **Plamen odpovědnosti** – odpovědnost je jedním z nejužších pojítek s našimi klienty. Všichni chceme být svobodní, zacházejme tedy s odpovědností jako s rubem svobody.
- **Plamen životní energie** – je povinností každého z nás hledat a udržovat zdroje vlastní energie. Bděme pečlivě nad prameny své energie, ochraňujme je a nenechme je vyschnout.
- **Plamen důvěry a sebedůvěry** – pouze díky důvěře v sebe můžeme pomoci druhému. Ať je naše spolupráce založena na důvěře v druhého a na základě toho budeme vytvářet bezpečná a smysluplná společenství.
- **Plamen štěstí a lásky** – hodnota nejvyšší, o kterou všichni usilujeme, a celé naše pachtění je k ní nasměrováno.

Ilustrační foto